

ЧЕНДЕЄЗНАВСТВО В УКРАЇНІ І ВНЕСОК У НЬОГО ВЧЕНОГО-ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ МИКОЛИ ЖУЛИНСЬКОГО

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28.
УДК 82.09

Василишин О. Чендеєзнавство в Україні і внесок у нього вченого-літературознавця Миколи Жулинського; 7 стор.; кількість бібліографічних джерел – 6; мова – українська.

Анотація: У статті простежено стан українського чендеєзнавства як окремої галузі в літературознавчій науці. Автор наголошує на внескові академіка М. Жулинського у цій царині.

Ключові слова: чендеєзнавство, критичні праці, соцреалістичний канон, творча лабораторія.

Постановка наукової проблеми. Ім'я Івана Михайловича Чендея (1922-2005) є знаковим в історії української літератури ХХ століття. Він був з когорти славних закарпатців Олександра Маркуша, Луки Дем'яна, Федора Потушняка, Михайла Томчанина, які наблизили національне відродження. Все своє життя і творчість Іван Чендей віддав служінню слову, відтворюючи у романах, повістях, оповіданнях „сутність характеру закарпатця: його філософію-світогляд, психологічні настанови, поведінковий стандарт” [3, с. 97].

В одному із листів Іван Чендей писав: „Життя дуже складне. Мені воно давало щедро негараздів, воно нерідко випробувало мене люто, кришило і дробило. От, на моє щастя, воно мене ніяк не змогло покрити, роздробити, зламати, зігнути. Подібне сталося і через мою велику любов до слова. Саме в роботі над словом я нерідко знаходив притулок для зраненого серця, коли все інше втрачало будь-яке значення. Можливо, саме через фанатичну любов до слова я і вижив досі. Більше від цієї любові в мене народжувалася жадоба творчості, жадоба ця, врешті, теж додавала сил”. (див. „Трибуну”, 19.05.2007).

Важко нині уявити українську прозу 50-80-их років без Івана Чендея. За цей час з-під пера письменника вийшло 2 романи, 9 повістей, близько сімдесяти великих та малих оповідань, нарисів. І. Чендей – лауреат премій імені Андрія Головка за роман „Скрип коліски” (1987), імені Володимира Винниченка (1988) та Державної премії України імені Тараса Шевченка (1994) за книгу „Калина під снігом” (1993).

Про літературну спадщину письменника написано немало. Є ґрунтовні огляди його творчості у книгах та журнально-газетних публікаціях Г. Аврахова, В. Басараба, І. Вишневецького, М. Льницького, В. Марка, П. Панча, С. Панька, А. Погрібного, В. Попа, Г. Удовиченка, Л. Уральського, В. Фединишинця, Ю. Шкробинця...

На жаль, вивчення літературно-критичної спадщини письменника ще не було предметом окремого аналізу, тому перш ніж вести мову про внесок професора Миколи Жулинського в українське чендеєзнавство (сподіваємося, що таке визначення має право на науковий обіг!), ставимо мету – простежити стан цієї галузі науки упродовж п'ятдесятих-шістдесятих років.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Зрозуміло, що інтерес до творчості Івана Чендея набував особливої значущості саме в контексті покоління „шістдесятників”. У 1968 р. побачила світ його збірка повістей та оповідань „Березовий сніг”. До неї увійшла і повість „Іван”, яка не вписувалася в контекст методу соціалістичного реалізму через „типовий образ морально і духовно звироднілого лжеактивіста” (О. Мишанич). І хоч комуніст протиставлений священникові (так за всіма канонами мало і бути), але вирішений цей конфлікт І. Чендеєм нетипово – перемагає правда священників. Як написав Петро Скунець, крайнин і послідовник Івана Чендея: „Духовне начало у повісті „Іван” торжествує над пожадливістю і самовпевненістю тимчасової влади”. А ще в книжці було оповідання, в якому один із партійних зверхників упізнав себе. А такого, як відомо, тоді не прощали” [5].

На початку цього ж року на пленумі Спілки письменників України літературний критик Григорій Сивокінь високо оцінив літературний доробок письменника. Правда, він зауважив, що Іван Чендей занадто захоплюється минувиною. І цього уже було достатньо, аби приписати прозаїкові анахронізм і почати кампанію засудження письменника своїми ж земляками [4, с. 57].

Через два роки на пленумі Спілки письменників України (листопад 1970 року) збірку „Березневий сніг” гостро розкритикував Василь Козаченко. Цим роком також датується книжка Івана Чендея „Птахи полишають гнізда”. Цього разу автора звинуватили у патріархальщині, у тому, що вперто не помічає усіх переваг соціалістичного способу життя. „Іван Чендей у „Птахах” забив тривогу про духовне спустошення, яке призводить до його виродження,” – зазначив у своїй рецензії Петро Скунець. Як результат гоніння – 10 років мовчання. Письменник наче випав із літературного процесу України.

Не прославляти більшовизм і не відрікатися привселюдно від національних святинь – для цього також необхідна була особлива мужність. Саме це дало підстави Романові Іваничукові доволі критично висловитись у своїх мемуарах: „І якщо Ірина Вільде заплатила за свої знамениті „Сестри Річинські” апологетикою марксизму, Павло Загребельний за роман з глибоким антите-

талітарним підтекстом „Первоміст” – одою душе-телеві Руси-України Юрію Долгорукому („Смерть у Києві”), Дмитро Павличко за революційну збірку поезій „Правда кличе”, весь тираж якої з повеління КГБ, було пущено під ніж, – антибандерівським пасквілем „Іван Загайчук”, то Юрій Щербак, Анатолій Дімаров, Роман Кудлик, Василь Земляк, Іван Чендей, Борис Харчук, Ніна Бічужа, Петро Скунець, Іван Білик, Роман Андріяшик, Микола Ільницький, Тарас Салила, Михайло Слабошпицький, Віталій Дончик, Григорій Сивокінь, Микола Жулинський, Роман Іваничук відкуповувалися здебільшого політичною мовчанкою, яка теж, звичайно, нікому особливої честі не принесла” [2, с. 144].

Про те, що творчість І. Чендея не вкладалася в соцреалістичний канон, чи не першим написав у передмові до книги „Вітер з полонини” Петро Панч:

„Та все ж, читаючи повість („Терен цвіте” – О. В.), не можна не запитати автора, чому сільський пролетар Василь Порадюк мириться із злочинствами глитаїв, які грабують його, чому автор показує свого героя осібно, відірвано від усього села” [6, с. 4].

Якою мірою книга „Березневий сніг” відкрила нові грані його підсвідомості-творчості, ми вже згадували. Посилений тиск з боку ідеологічних працівників на тих, хто поцінував прозу І. Чендея, не припинявся і вилився невдовзі в ретельно зібрану „замовну” книгу Ю. Балеги „Художнє відкриття чи правда факту” (Ужгород, 1969). З цього приводу кандидат філологічних наук Олександра Ігнатівна резюмує: „... це нам дає можливість уявити масштаби і методи цькування людини, а також пізнати постаті, причетні до ідеологічних розправ...” [3, с. 100].

Після вимушеної десятирічної мовчанки Іван Чендей повернувся в літературу, але літературознавча наука у той час ще не визріла до ґрунтовного аналізу його прозової спадщини. На початок 80-их років доробком письменника зацікавився вчений-літературознавець Микола Жулинський. Як засвідчує сам дослідник, факт їхніх літературних стосунків мав не тільки побратимський характер, але й був тим катализатором, який виявляв об’єктивність критики в складних суспільних умовах. У статті „Духовна свіча Івана Чендея” (2002) знаходимо підтвердження цієї думки: „Я стояв у Преображенській церкві поруч із Іваном Чендеєм і згадував нашу першу зустріч 11 жовтня 1978 року в його старій хаті – тихій, затишній, з картинами <...> Вісім років не виходили друком його твори – з 1967 року” [1]. Іван Чендей як колоритна постать зацікавив Миколу Жулинського не випадково, адже саме у творчості цього прозаїка він особливо відчув, що таке „людяність і людина” (О. Сліпущко). Тому серед низки рецензій на твори Д. Павличка, З. Тулуб, П. Загребельного, В. Яворівського з’являються і статті про верховинського автора; 1982 рік – це рік 60-річчя Івана Чендея, може через це він виявився найбільш плідним для Жулинського-дослідника. Відразу в кількох виданнях друкуються штрихи до літературного портрета „Історія його краю – в його творах”. Найпомітнішою виявилась передмова до Чендеевих вибраних творів у двох томах (1982),

у якій автор акцентує на тому, що найпершим літературним вчителем для закарпатського прозаїка стала народна творчість – казка, легенда, пісня-коломийка. І хоч на висвітленні біографічних подробиць позначився дух того часу, все ж своєрідність творчої індивідуальності критик бачить у максималістській увазі до найвищих категорій людської моральності, що передбачає безкомпромісну правдивість художнього відображення життя. Глибинне розуміння творчої лабораторії закарпатського письменника розкривають і цитати з листів Чендея до автора передмови (йдеться про М. Жулинського).

До книги „Наближення” (1986) увійшли літературно-критичні есе про творчість відомих українських прозаїків В. Земляка, Гр. Тютюнника, І. Чендея, Є. Гуцала, В. Дрозда, Р. Іваничука, Ю. Щербака, В. Шевчука, В. Яворівського. У „Спробі автоінтерв’ю замість передмови” Микола Григорович щиро зізнається, що саме ця книга є „наслідком цільової уваги до творчості сучасних українських прозаїків, які не були постійно в авангарді офіційно благополучних критичних „обойм”. Тому зроблено спробу доторкнутися у формі діалогу критика з письменником до джерел літературного таланту, розкрити таємницю його творчої лабораторії, щоб через неповторність кожного художника (Чендееві віддана значна кількість сторінок – О. В.) побачити провідні тенденції літературного процесу 80-их років.

Лише з 90-их років науковці приступили до об’єктивного дослідження прози патріарха закарпатської літератури. Були відкинута підходи до його творчості крізь призму соцреалізму. До освоєння жанрово розмаїтого спадку Івана Чендея прилучилися В. Дончик, І. Дзюба, Н. Лисенко, О. Мишанич, Л. Мороз, І. Сенько, Л. Тарнашинська, Д. Федака, Г. Сивокінь та інші.

На третьому етапі своєї наукової праці М. Жулинський також звертається до постаті Івана Чендея. Зокрема, в „Літературній Україні” до 70-річчя письменника друкує статтю, в якій відзначає, що закарпатець „сумлінно дослідив характер верховинця”, виписав його рельєфно, масштабно, перевіряючи в різних ситуаціях <...> аби не оминути тих суворих обставин, у яких гартувалася його воля, міцніла моральна стійкість [1].

Наступним кроком до пошанівку І. Чендея стала Всеукраїнська наукова конференція „Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті”, на якій виступ М. Жулинського „Іван Чендей: художнє формування національного образу світу” став своєрідним підсумком багаторічних напрацювань в українському чендеезнавстві.

І насамкінець: сентимент до постаті Чендея виявився у книжці „Нація. Культура. Література. Національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури” (Київ.: Наук. думка, 2010), де Івану Чендею присвячена стаття „Духовна свіча Івана Чендея”.

Отже, критики не були байдужими до творчості І. Чендея. Різні її аспекти розглянуті у працях М. Жулинського, Г. Сивоконя, О. Мишанича,

К. Волинського, В. Дончика, Д. Носи, Г. Аврахова, Г. Корабельникова, М. Стрельбицького, В. Фащенко та інших. На неореалістичні ознаки творчості І. Чендея одним із перших вказав вчений В. Марко.

Художній світ письменника досліджується в дисертаціях М. Хорошкова та О. Козій. І навіть сьогодні творчість Івана Чендея відкривається новими гранями, які потребують уважного вивчення.

Література

1. Жулинський М. Сходження на Ясенову: І. Чендею – 70 / Микола Жулинський // Літературна Україна. – 1992. – 11 черв.
2. Іваничук Р. І. Благослови, душе моя, Господа... / Роман Іваничук. – Львів: Просвіта, 1993. – С. 144.
3. Ігнатівич О. Письменник Іван Михайлович Чендей (1922-2005) / Олександра Ігнатівич // Закарпатські митці – лауреати Національної премії імені Т. Г. Шевченка: бібліогр. посіб. Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека, ін форм.-бібліограф. від.; уклад.: О. А. Канюка, М. Б. Бадида; упоряд. Л. О. Ільченко; відп за вип. Л. З. Григаш. – Ужгород: В-во В. Падяка, 2008. – С. 100.
4. Сивокінь Г. Іван Чендей в історії української літератури ХХ століття / Григорій Сивокінь // Дивослово. – 2002. – № 5. – С. 57.
5. Скунець П. Остання путь патріарха . Іван Чендей / Петро Скунець // Трибуна. – 2005. – 3 грудня.
6. Чендей І. Вітер з полонини / Іван Чендей. – К., 1958.

Олег Василюшин

ЧЕНДЕЕЗНАВСТВО В УКРАИНЕ И ВКЛАД В НЕГО УЧЕНОГО-ЛИТЕРАТУРОВЕДА НИКОЛАЯ ЖУЛИНСКОГО

Аннотация. В статье прослеживается состояние украинского чендееведения как отдельной отрасли в литературоведческой науке. Автор акцентирует на вкладе академика Н. Жулинского в этой области

Ключевые слова: чендееведение, критические работы, социореалистический канон, творческая лаборатория.

Oleg Vasylyshyn

CHENDEI STUDIES IN UKRAINE AND THE CONTRIBUTION IN IT MADE BY M. ZHULYNSKYI

Summary. The article traces the current state of affairs in the sphere of Chendei studies as a separate trend in literary research. The author focuses on the importance of contribution made by acad. M. Zhulynskyi in this domain.

Key words: Chendei studies, critical works, sociorealistic canon, creative laboratory.

Василюшин Олег – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та літератури Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.